

Søren Nancke-Krogh:

Tvivelns pædagogik – endnu engang

Om Kristian Kristiansens debatindlæg »Populær arkæologi« i *Fortid og Nutid XXX* s. 302 ff.

»Fantasi og idérigdom er forudsætningen for al original forskning«, skriver Kristian Kristiansen i sit debatindlæg om de seneste 3–4 års populærarkæologiske bogudgivelser. Selv har jeg defineret det lidt anderledes: »Nysgerrighed kombineret med tvivl er forskningens grundelement, og bør vel også være grundstammen i enhver form for sund og fornuftig pædagogik. Der er intet forgjort i at praktisere tvivelns pædagogik« (Museumsmagasinet 22, dec. 82, s. 9 ff).

Begge dele er skrevet i relation til min bog »Søfolk og kentaurer, mennesker i yngre bronzealder« (Nyt Nordisk Forlag 1982), som Kristian Kristiansen kalder »en bog der på samme tid inspirerer og irriterer«. Da der ikke er tale om en egentlig boganmeldelse, men et debatoplæg, og da Kristian Kristiansen direkte har opfordret mig til at svare på dette sted, vil jeg forsøge at trække nogle væsentlige synspunkter frem, og til dels uddybe nogle punkter i bogen, som en uopmærksom læser åbenbart overser. Det evige skribentproblem er jo blandt andet at: »ingen der skrev, fik det hele sagt. Ingen der læste, fik det hele med«. (Jacob Paludan).

Lad fatale fejl læsninger af bogen hvile. Derimod er det vigtigt at påpege fortelsen af, at bogen klart og utvetydigt rejser tvivl om metodeværdien, hvor forskere vil »overføre viden om samfundsmæssige opbygninger fra naturfolk til forhistoriske folk. Det har desværre siden slutningen af 1960'erne været en arkæologisk uskik at gøre dette, og der er ikke grænser for hvad der er kommet ud af det, helt forglemmende, at de såkaldt »primitive«

folkeslag har gennemgået samme årtusindgamle udvikling som os andre, blot i andre retninger. Når man således ud fra etnografiske sammenligninger hævder, at bronzealderfolk næppe har drevet handel eller søfart ud over en strækning på 50 km, så er det som om det totalt overses, at store dele af Stillehavet blev koloniseret i bronzealderen«. En væsentlig årsag til bogens tilblivelse var faktisk en stærk tvivl om teserne i Dansk Socialhistorie bd. 1 (Gyldendal 1979).

Allerede nu lærer skolebørn oldtidshistorie ud fra de teser, som måske end ikke burde være fremsat som hypoteser. Jamen kan vi da ikke lære noget eviggyldigt om stenalderfolk ved at studere nyere tids stenaldersamfund i godt gemte etnografiske lokalområder – eller om bronzealderfolk etc.? Jo, teknologisk set er der meget at hente. Men at overføre samfundsstruktur og mobilitet fra disse fjerne og isolerede folk til f.eks. oldtidsmennesker i Europa er altså en risikabel mundfuld. I sagens natur er de etnografiske »oldtidfolk« aldeles utypiske. De har netop ikke haft en samfundsindretning som har medført en udvikling i samme retning som de fleste andre folkeslag i verden, og nogle af dem har måske netop bevaret en fortidig teknologi fordi de har været ekstremt stationære og haft et helt unormalt lille handelssamkvem med andre. At sammenligne vor oldtid med disse nutidsfolk kan være mindst lige så forkert som at sammenligne med nutidsfolk i ØK. Fortid og nutid er som regel to vidt forskellige ting.

I Søfolk og kentaurer søges andre sammenligninger. F.eks. søges bronzealderens mobilitet belyst ved eksempler fra selvsamme tid. Det kan gøres ved at følge menneskers ekspansion i tidligere ubeboede områder, nøgternt registreret ved hjælp af C 14-dateringer: »Omkring 1900 f. Kr. koloniseredes Marianneerne i det nordvestlige Mikronesien, 2.500

km fra Asiens kyst. Ca. 1100 f. Kr. koloniseres Ny Caledonien, 4–5.000 km sydøst derfor, i Melanesien. 400 år senere nåede skibene 500 km mod nordøst, til Ny Hebriderne, og omkring 500 f. Kr., samtidig med overgangen til jernalder i Sydsandinavien, nåede de gæve søfolk 2–3.000 km mod øst, ind i Polynesianen.

Dette eksempel har Kristian Kristiansen ikke nævnt i sit debatindlæg, men hævder i stedet, at bogen »viderefører en kulturhistorisk forskningstradition hvor ligheder i arkæologisk materiale tolkes som udtryk for vandringer af folkestammer. . (og går. . langt ud over hvad selv de mest rabiater og højtflyvende arkæologer kunne finde på at skrive for 40–50 år siden inden kritikken satte ind«. Her er det spørgsmålet om mobiliteten hos de første, præ-skytiske, rytterfolk, der refereres til, og Kristian Kristiansen synes ikke at have større kendskab til litteraturen om disse rytterfolk, som han noget anakronistisk kalder for skyter. Her kan f.eks. henvises til Gryaznov, Condurachi, Daicoviciu samt Erik Nylén.

Det er forresten tankevækkende, at kun ganske få vesteuropæiske forskere arbejder seriøst med impulser fra østlige rytterfolk. En af de få, Erik Nylén, mener at den manglende interesse og deraf følgende fejltolkninger skyldes »den ofte omedvetne verkan som politiska engagemang rent emotionellt sett kan få på en forskares slutledningar« (TOR 1967–68, s. 170–71, note 71). Her er simpelthen tale om, at jerntæppets nutidsplacering overføres på bedømmelsen af fortiden. Denne ret beset utilgivelige nutidige fejlkilde blev især under 50'ernes kolde krig formuleret som et forskningsopgør mod enhver form for indvandringsteori eller influens østfra. Bortset fra få fagligt ærlige forskere skal vi helt frem til i dag for at finde et velargumenteret opgør med den vestligt moderne politisk prægede forskning i de uhyre vigtige forhistoriske øst-vest spørgsmål. Her tænker jeg bl.a. på Politikens Verdenshistorie, bind 7: »Kulturenes korsvej« (nov. 1983), for ikke kun ubeskedent at referere til min egen et år ældre »Søfolk og kentaure«.

Når dette forskningsopgør er trukket skarpt op, skal der dog ikke undlades en bemærkning om, at den arkæologiske forskning filoso-

fiske dilemma stadig består. Om vi vil eller ej, så må vi bevæge os i den farlige »posteriori« logik, farlig fortid den ofte medfører udelukkelse af empiriske vidnesbyrd, som den enkelte forsker af en eller anden grund ikke bryder sig om. Derfor må tvivlen fremholdes som et vigtigt moment, ikke blot i forhold til andres forskningsresultater, men også i forhold til egne.

Lad os et øjeblik se på hvorledes Kristian Kristiansen selv skriver populærarkæologisk. I »Kampen om bronzen (SKALK 1983:5, s. 18 ff.) giver han en meget saglig fremlæggelse bl.a. af opskærpningsundersøgelser af fuldgrebs- og grebtungesværd fra bronzealderens perioder 2 og 3. I periode 2 smalskærpes klingerne for at opnå stiksværd, i periode 3 fladskærpes de som hugsværd. Denne ændring, som kan følges over hele Europa, må betyde en ændret våbenbrug, ikke lokalt, men i et betydeligt område, hvilket dog ikke belyses nærmere. Derimod lægges stor vægt på undersøgelsens andet resultat, at fuldgrebsværdene ikke i samme grad som grebtungesværdene bærer spor af opskærpnings. Konklusion: »der er næppe tvivl om, at den (forskellen) betegner to forskellige »lag« i datidens overklasse: høvdingens og krigerens«. Videre skriver han om »rangfølgen mellem de styrende slægter. Grundlaget for disses magt var en overskudsproduktion, der gennem politiske og ægteskabelige alliancer kunne investeres i den efterspurgte bronze... Kampen om bronzen må være foregået på flere leder. Indbyrdes stredes de mægtige om gode alliancer og handelsforbindelser, nedad har man skullet styre en måske til tider noget vrangvillig underklasse«. Den menige SKALK-læser må nøjes med at sluge postulaterne, men andetsteds har Kristian Kristiansen fortalt, at »et sådant socialt system . . har mange etnografiske paralleller . . bl.a. i Afrika & Oceaniet« (Rapport från det tredje nordiska symposiet för bronsåldersforskning i Lund 23–25 april 1982, s. 63 ff).

På Gotlandskongressen 1978 fremlagdes en sådan slags arkæologisk nydarwinisme, baseret på systematiske studier af etnografisk karakter. Udgangspunktet var især et værk af Karl Polanyi, udgivet i New York 1957. Det

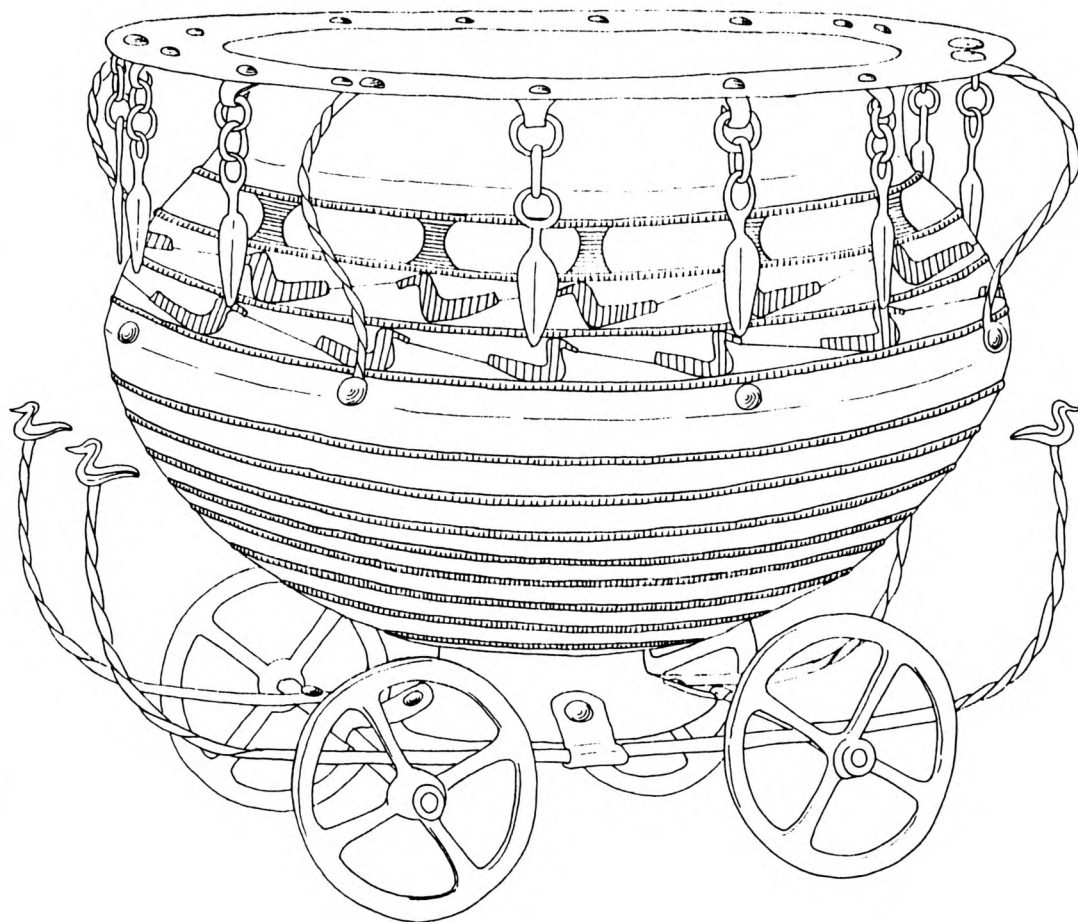

Fig. 1.: Når det hævdes, at ældre bronzealders fuldgrebssværd findes i de rigeste grave, undertiden også sammen med »trollmandstasker«, mens grebtungesværd er fra simple grave, så er det en fortilse af, at et grebtungesværd lå i den store og rigt udstyrede Skallerup grav, blandt andet med guldring og den rituelle kedelvogn herover (Tegning: S.N.-K. i »Søfolk og kentaure«).

oplæg blev diskuteret en hel del bl.a. med kritik af, at teoridannelsen ikke tog sit udgangspunkt i de arkæologiske fund. Det forhold er siden forsøgt bedret.

I SKALK forsøger Kristian Kristiansen at bygge på fundene; nævner, at fuldgrebssværd ofte findes i de rigeste grave, endog sammen med såkaldte trollmandstasker. De har altså, mener han, tilhørt høvdinge med politisk og religiøs overmagt... »Over for høvdingen står så krigeren. Han har sjældent eller aldrig et følgeudstyr, der vidner om særlige sociale eller rituelle beføjelser, ofte kun (grebtunges)værdet. Eventuelt dog tillige toiletsager

eller dragtpynt – også han har jo hørt til de ledende slægter, blot i en lavere rangklasse«.

Men Kristian Kristiansen nævner slet ikke, hverken i SKALK eller i Lundsymposiet, at et grebtungesværd (tilhørende den formodede lavere krigerklasse) blev fundet i en af Danmarks største og rigeste grave (4 m lang kiste), bl.a. sammen med en vægtig guldring og det mest bemærkelsesværdige kult-udstyr, som nogensinde er fundet i en sydsandinavisk grav: Skallerupvognen (fig. 1). Det er som at finde en solvogn i en grav, og det mener jeg ikke just taler for, at den gravlagte i Skallerup skulle være underlagt andre, som besad et

Fig. 2. Rytterfolk med hugsværd og fodfolk med spyd ses malet på en sarkofag fra Klazomenai i Lilleasien, 6./5. årh. f. Kr. (British Museum). Rytterne synes at være kimmerier, som kom til Lilleasien 680-670 f. Kr., da de flygtede for skyterne. Før da var kimmerierne i bronzealderen en rytterkultur på de sydrussiske stepper og ind i Europa. Rytternes andet våben, buen, stikker op bag dem over hestenes kryds. På sarkofagen ses endvidere fodfolk med stiksværd. Altså infanterister med spyd og stiksværd, kvallerister med bue og hugsværd. (Tegning: S.N.-K.).

religiøst monopol. OK, ethvert system kan bringes til at passe, hvis man udelader det, man ikke kan få til at passe i systemet.

Forskelle på hug- og stiksværd kan efter min mening også forklares på anden vis. Stiksværdet vil på grund af sin anderledes brug ikke behøve så hyppig opskærping. Fuldgrebsværdet er ældre bronzealders gamle typiske stiksværd. Grebtungsværdet er nyere, og udvikler sig i løbet af yngre bronzealder til et effektivt hugsværd (Nylén, Union International de ciencias Prehistoricas y Protohistoricas, X congreso, Mexico 1981, s. 230 ff), anvendt af kavallerister. Fra tiden umiddelbart efter bronzealderens afslutning ses sværdbevæbnede ryttere på en sværdskele fra Hallstatt og på en sarkofag fra Klazomenai i Lilleasien (fig 2), hvor vi ser præskytiske ryttere, der svinger hugsværd. J. D. Cowen har overbevisende peget på, at Hallstattsværd er ryttersværd (PPS 1967), og de er grebtungsværd. Det er faktisk rimeligt at antage, at grebtungsværd også var ryttersværd tidligere, i al fald fra og med periode 3, hvor de fladskærpes som hugsværd. Det er iøvrigt i den periode de første nogenlunde sikre vidnesbyrd om rytterfolk dukker op i det sydskandinaviske fundmateriale.

Altså: stiksværd for fodfolk i ældste bronzealder, gradvist efterfulgt af hugsværd for ryttere. Således vil jeg tolke sværdundersøgelsen. Man kan vel næppe postulere, at kavalle-

riste skulle være underlagt infanterister, eller omvendt. Den megen postuleren om sociale lagdelinger i bronzealderen står svagt, idet der ikke er en forskel i bebyggelsesstrukturen som svarer til forskelle i gravformer. En sådan overensstemmelse mellem disse to nævnte fundkategorier forekommer først ca. 150 f. Kr. Forskelle i gravformer behøver kun at vidne om én ting: forskelle i tro. Det eneste som nødvendigvis røber noget om sociale forhold er tilfælde af gravplyndring, der, som Gryaznov indlysende har påpeget, jo er tegn på eksistensen af privat ejendomsret. Det er jo forudsætningen for at begrebet tyveri overhovedet kan forekomme. Hvem vil skrive om gravplyndringens historie i Danmark?

Forskelle i våbenbrug vidner ikke nødvendigvis om sociale rangforskelle. Men sværdenes brugsspor vidner om reelle kamphandlinger, mener Kristian Kristiansen. Det behøver dog ikke at være tilfældet. Undertegnede har været husar, og da der blev udleveret ryttersabler var det med ordene: »Nu vil jeg ikke se nogle døde husarer de næste dage«. Sablerne var alle opskærpede efter brug, og da vi afleverede dem igen trængte de absolut til en ny opskærping, og det på trods af, at det var os forbudt at bruge våbnene, som kun var til paradebrug. Brugsspor på sværd eller sabler indicerer ikke nødvendigvis mere end at våbnene har været i menneskehånd, så kan resten godt komme bare for sjov.

Hvad der kan undre er, at en særdeles spændende og omhyggelig undersøgelse påhæftes med teoretiske postulater uden synderlige forbehold. I forbindelse med populærarkæologi må man være opmærksom på den afsmittende virkning overfor menige læsere, og så bør forskningens sunde og naturlige tvivl også tages med. I forbindelse hermed må jeg også korrigere Kristian Kristiansen, når han mener, at i »Søfolk og kentaure« tolkes »ligheder i arkæologisk materiale som udtryk for vandringer af folkestammer«. Det står noget i modstrid med hvad jeg anfører af forbehold: »tilsyneladende østlige påvirkninger fra rytterfolk kunne let tolkes som noget nær en invasion, men intet tyder på omvæltninger... Fundene betyder heller ikke nødvendigvis, at thrako-kimmerier spredtes nordpå. Der er også mulighed for, at deres rytteri har haft en afsmittende virkning«.

Iøvrigt er det glædeligt, og forhåbentlig på langt sigt frugtbart, at populærarkæologi drøftes i disse år. I et stykke tid har der været en for skarp opdeling mellem forskning og »formidling«.

Vi bør ikke glemme, at Danmark har en særdeles velfunderet tradition for fagligt udført populærarkæologi, lige siden C. J. Thomsen satte skilte med sten, bronze og jernalder op på sit museum, foruden de endnu læselige bøger af Worsaae og Müller. Vi lever i et land, hvor populærarkæologi i ca. 150 år har været en uofficiel videnskabelig disciplin. Det er ikke meget forkert at sige, at det er på det felt den egentlige overordnede teoridannelse finder sted. Det er indbygget i selve arbejdsprocessen, hvor de mange fundoplysninger skal samles til et større oversigtsbillede end det er normalt at arbejde med i mere afgrænsede specialartikler eller i de mere konventionelle videnskabelige værker.

Benito Scocozza:

Livsfæste-myten skrumper ind

– en replik

I artiklen »Blev der indført livsfæste i Danmark i 1523?« (*Fortid og Nutid*, XXIX, 1981, s. 184–201)

har jeg hævdet, at der *ikke* blev indført livsfæste i 1523, og at det derfor er forkert, når fæsteforordningen af 14. maj 1523 igennem årtier er blevet kaldt *livsfæsteforordningen*. Forordningen er efter min mening intet andet end en almen formaning, der går i rette med kontraktbrud.

Artiklen har fremkaldt mange kritiske kommentarer. Den er af Mikael Venge blevet kaldt et »sadistisk« angreb på velmeriterede historikere, og min kritik af min egen fremstilling af forordningen i bogen *Klassekampen i Danmarks historie. Feudalismen*, opfattes af Venge som et udslag af »masochisme«.

Ud over denne psykologiske vurdering mener Venge ligeledes at kunne konstatere, at artiklen »i sin opbygning afspejler et af de i denne fotokopieringens guldalder så yndede kompendier til undervisningsformål«, som jeg i dette tilfælde skulle have anvendt i forbindelse med undervisningen i metode på Københavns Universitet – en gisning, som straks skal bekræftes. Faktisk blev artiklen til efter en gennemgang af traditionen omkring 1523-forordningen. At kombinere undervisning og forskning er jo én af idéerne med universitetslærerjobbet.

Så meget om artiklens psykologiske og praktiske ophavssituation. Men artiklen er også blevet kritiseret for den metode, der anvendes i den. Og det er vel mere interessant end formodninger om mine eventuelle sado-masochistiske fornøjelser ved at fare ud mod andre historikere og mig selv i skøn forening.

Venge kalder min metode for »chaiselong-metoden«. Siddende i en sådan har jeg skummet især de brede fremstillinger hvor disse har »strejft« (livs)fæsteproblemet, i stedet for at udtømme litteraturen til bunds. Resultatet – i følge Venge –: »Torskesmut«! (Jvf. *Venge i Fortid og Nutid*, XXXIX, 1982, s. 476).

Om selve sagen siger Venge imidlertid intet. Han er vred over, at jeg har citeret ham for i sin fremstilling i *Gyldendals Danmarks-historie* at gentage, at der er tale om en livsfæsteforordning. Jeg burde dog have bemærket, at han i sin forskningsdiskussion har nævnt, at *Skrubbeltrang* har en anden opfattelse. Men jeg kan ikke efter min bedste overbevisning se, at det ændrer noget ved den kendsgerning,